

GROD (241) *sb m*

grad (228), **Grad** (10) [w funkcji *n-loc*], **hrod** (1), **hrad** (1), **horod** (1); horod *LibLeg*; grad : grad : hrod : hrad *BielKron* (10 : 10 : - : 1), *StryjKron* (1 : - : 1 : -).

gród, grad-. ◊ grąd, grad-.

sg N gród (29). ◊ *G* grodu (81), groda [*n-pers i n-loc*] (4); -u -a *BielKron* (1 : 3), *SarnStat* (40:1). ◊ *D* grodowi (1). ◊ *A* gród (19). ◊ *I* grad(e)m (4). ◊ *L* grodzie (45). ◊ *pl N* grody (6). ◊ *G* grodów (10); -ów *SarnStat* (4), -ow (1) *OpecŻyw*, -(o)w (5). ◊ *D* horod(o)m (1). ◊ *A* grody (26). ◊ *I* gradami *SarnStat* (3), grody (1) *MiechGlab*. ◊ *L* grodziéch (11); -éch (5), -(e)ch (6).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w.

1. Zamek, pałac, dwór; miasto powstałe wokół zamku; warownia, twierdza; castrum *Mymer*¹, *Calep, Cn*; arx *Mymer*¹; conciliabulum *Cn* (72) : Panna Maria s tych fkarbow niekupowała folwarkow/ mlynow/ grodow/ anij odzienia drogiego *OpecŻyw* 25; Arx. Schlos. Grod. Zamek. *Mymer*¹ 5v, 12; *BielŻyw* 144; Potym Tatarzy ze wchodu przyciągnąwszy wżytki pogładzili y miafta poburzyli z grody *MiechGlab* 40, 6, 59; *BierRozm* 13; *KromRozm III* N7v; A wierz mi że to zacni w tym grodze dworzanie *RejWiz* 74, 74 marg, 161, Cc5; Ten Mnáthá kazał zmurować zamek ná Swińfkiey gorze/ ktory dziś zową Prałki hrad *BielKron* 321, 277v, 324, 330; *SienLek* 34v; Albo puść ná nie ftrzelbę/ działá/ árkabuzy/ Będiesz gonił po lefie ony Gáláguzy. W grodziech fwoie obrony/ wżytki pokládáią *BielSat* M4 [*idem BielSjem* 34]; *KochPs* 70, 200; *StryjKron* 602; Y Maufoleae/ y AEgyptfkie grody Oštátniéy fmierci próžné być niemoga *KochFr* 38; Gdzie ná fkałe Smokorodney mátká Polfkich grodow/ Grunt Sármáfkich narodow. *KlonŻal* B4v; *BielSjem* 34; *ActReg* 144, 181; Castrum – Grod, omurowane miafteczko. *Calep* 170b; Ten pożegnawży fwe Filándfkie grody/ Y obłápiene wodámi narody/ Ná Thron džiádowfki fzcześliwie wftępuie *GrochKal* 21, 19; *KmitaSpit* A3v; *CzahTr* [D]v; *KlonFlis* D, D2v, F4v, Gv.

W połączeniach szeregowych (10): *BierEz* P4; *Prot* D3; *KochPieś* 5; *KochProp* 7; y ku Królestwu Polfkemu [...] ze wżytkiémi y zofobná káždémi iéy Grodámi/ Zamkámi/ Miáfty/ Miáfteczki/ Wsiámi/ Ziemiámi/ Powiáty/ [...] w część/ w włáfnóść/ y w Tytuł Koronny przywrácamy *SarnStat* 1058 [*idem*] 1038, 1039, 1059, 1187, 1189.

W charakterystycznych połączeniach: grad drzewiany, egipski, filańdski, kartagiński, mocny, mytny, niedobyty (4), *piękny, pograniczny, polski, praski* (2), *sumeński, syjoński, szalony* (2), *wesoły, wymurowany, wysoki* (4).

Wyrażenie: peryfr. »judaszowy grad« = siedlisko kłamstwa i oszustwa (2): Pátrzay/ iákoby to fżpetna y mierżiona Rzeczpołpolita byłá y miáfto bárzo nieporządne/ ktoreby mogł fłufznie názwać Iudażowym grodem/ iefliby fię ták w nim džiáło iákom powiedział. *KlonWor* **3v, 4.

Szeregi: »miasto, (i, ani, albo) grad« = civitas, urbs *PolAnt* [szyk 8 : 2] (10): Nie pomagáć miáftá grody/ W ktorych niemáż wnétrzney zgody *BierEz* I4, R2; *BierRozm* 10; horodom y myáftam Metropolytham y wladikam, Czernczom y Belczom Boyarom y myefzczanom, y wýyemv połpołftw Iawno nyech bedzie. ysz my thim náfchim lyfthem yawno czynym. *LibLeg* 10/95; *Prot* B4; *HistRzym* 7v; *BielSpr* 61; *BudBib Ier* 49/25; *KochPieś* 31; *KlonWor* 30. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 10 r.*].

»pałac, grod« (1): MArmurowe pálace/ wymurowáne Grody/ więc włóści/ klucze y páńtwa [...] zoftawny onym ktorzy cudzemi rękómá wżytko fprawowác zwykli *GostGospPon* 168.

Przen (12) :

a) *Niebo* (10) : *RejWiz* 116v; Wiefz że fzczeńcie s tego grodu/ Czo ieft fprawion Pánu Bogu. *RejZwierc* 232v.

Wyrażenia: »niebieski grod« [*szyk* 4:1] (5): A kogo tym obdárzą z niebyełkiego grodu/ Iuż then fławy popráwi/ pośláchci y rodu. *RejWiz* 98v, 100v; *RejZwierc* 62v, 86v, 138.

»wysoki grod« (3): *RejKup* H; Tá fprawiedliwość z wyfokiego grodu/ Wyfzła iáko bláfk co ieft fprawion Bogu. *RejZwierc* 212, 239v.

b) *Jaskinia* (1) : Wrocił fię tedy náзад/ ożálował fzkody: Minął gorę Auentyn Kákułowe grody. *KlonWor* 23.

c) *Żeremia bobrowe* (1) : Rybogony Bobr gdy ná brzegu wody/ Buduie przetrá y ofobne grody/ Z olfzyny łobie czyni indermáchy/ Y dziwne gmáchy. *KlonFlis* E3v.

a. *Urząd starosty grodzkiego* (1) : Niewiecie iż nam z grodu korcá vmnieyfzyli *RejZwierc* 102.

2. *Jeden z sądów ziemskiego prawa polskiego, powołany w zasadzie do sądenia szlachty nieosiadłej. Ziemianin podlegał mu jedynie w wypadku oskarżenia go o przestępstwo wymagające natychmiastowej represji ze strony władzy państwowej, tzn. o przestępstwo dotyczące czterech artykułów starościńskich (podpalenie, napad na dom, rabunek na drodze publicznej, zgwałcenie). Niekiedy – urząd grodzki, prowadzący księgi grodzkie, do których wpisywano między innymi umowy wieczyste dotyczące nieruchomości (dotychczasowa domena sądów ziemskich); castrum JanStat (142) : RejRozpr F2; Acz prawdá iefli fie źle záchowáfz w gołpodyze/ Tám cie więc ołzácuia gdy będyefz ná grodzye. A wiere thám zápláciłz y nocleg y myto *RejWiz* 105; *UstPraw* H3v, H4, K2v [3 r.]; *BielSat* C4; *BielRozm* 22; Toczyła fię *actio* czás niemáły/ á *reus* ná żaden pozew nie ftáwał/ áż od ziemftwa do grodu przyfzło. *GórnRozm* H, F2, F2v; *ActReg* 18; á tego Stároftá o fzkody oné/ iáko o ieden Artykuł do Grodu należący [*quam pro articulo Castrensi JanStat* 725] między czterzémá w práwie opifánym fądzić moc będzie miał *SarnStat* 906; DZIEWIĄTE KSIĘGI PRAWA GRODZKIEGO: KĘDY OPISAWSZY PERSONY GRODOWI NALEŻĄCE, WYLICZAIĄ SIE CZTERZY VRZĘDY STAROSCIE PRZEDNIEYSZE *SarnStat* 479; ZA prośbą Połłów ziemie Nurłkiéy/ dáiemy Gród Kámienieckiému powiátowi w Kámieńcu *SarnStat* 486 [*idem* 741] 118 [2 r.], 346, 355, 362, 392 (66).*

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej (14): isz tesz thą vgodá ma zessnac z y zapissacz v Grodu Cirskiego *ZapWar* 1548 nr 2668; Siérádzki gród do Piotrkowá iáko, y kiedy przeniešiony. *SarnStat* 485, 485 [2 r.], 486 [2 r.], 540, 739, 741 (13).

W charakterystycznych połączeniach: grod dawać (3), dzierżeć (5); do grodu iść, pojechać (2), puścić, stawić (2); u grodu zapisać; na grodzie być; w grodzie odpowiadać (odpowiedać) (2), respondować (2), stawić, świadczyć.

Zwroty: »odsyłać (a. odesłać), odesłań, odesłanie do grodu« [*szyk zmienny*] (3:2:1): *UstPraw* A3, A4; Poborce téż o niewczynienié liczby doftátecznéy, o retentá, odsyła do Grodu *SarnStat* 419; EXEKVCIA Od fądów Królewłkich Séymowych zá odesłániém do Grodu iáko idzie, siłá znaydziefz w księgách piérwżych wyszféy. *SarnStat* 542, 226, 543.

»poz(y)wać (a. przyzwać), pozwan(y) do grodu« [szyk zmienny] (13 : 8): winien będzie ten komu ie dądzą przyzwać łtronę do Grodu kiedy ma tákowe podnieśienie obwołać *UstPraw* Kv, Bv, E, Fv, K2v, K3; *WerGość* 224; *GórnRozm* G4, H; o którą przed Królá Ie⁸⁰ M. álbo do Grodu máią bydz pozwáni [*pro qua ad Regiam Maiestatem, seu officium Castrensis citari debent JanStat* 1053] *SarnStat* 292, 394, 432, 433 [2 r.], 514, 525 (12).

»w grodzie stać [= *stawić się*]« (2): Kogo pozową ku brániu pieniędzy z zaftawy/ táki winien w grodze łtać/ á pieniądze brác/ y z zaftawy złtąpić. *UstPraw* H4v; *SarnStat* 1149.

Wyrażenie: »grod wieczny« = *posiadający prawo dokonywania wpisów wieczystych* (5): A Grody wieczné w Wárfzawie/ w Czérłku/ áby były vchwałá Séymu ninieyłzého/ połtánawiamy. *SarnStat* 738, 744, 747, 760, 1199.

Szeregi: »sąd albo (i) grod« (3): A od tákowéy łprawy nie ma łąd álbo Grod przyimowác rułzenia álbo áppelláciiey/ iáko od rzeczy przez przywileie y Státutá Koronné ofádzonéy. *SarnStat* 391 [*idem*] 402, 1301.

»grod albo trybunał« [szyk 1 : 1] (2): A *impoffeffionatus* táki w Grodzie álbo ná Trybunale ma rełpondowác *SarnStat* 239, 436. [*Ponadto przy innym szeregu 1 r.*].

»urząd i grod« [szyk 2 : 1] (3): Sądy Ziemłkie y Grodzkie/ iuridyki Grodzkie/ nie máią łie odpráwowác w żadnym vrzędzie y w Grodzie po dokończeniu Séymu Wálného Koronnégo/ *in arctiori tempore* iedno po dwu niedziél. *SarnStat* 527 [*idem*] 721, 854.

»ziemstwo, (albo, i) grod« [szyk 6 : 1] (7): áby ták młódfzy przyuczyl łie *stylum Cancellarie*, gdy będą od łwych łápietów z łnstructiámi posyłáni do Grodu, álbo do Ziemłtwá raz y kilká *SarnStat* 5v; Sámi podpifuiá Pifárze w Ziemłtwie, w Grodzie Stárołtowie. *SarnStat* 816, 854, 855, 869, 1150.

W przén (2) : Práwem też málo [!] wygrałz/ Aduerfarz twoy duży/ Hoynie każe nálewác/ káždy mu rad łłuzý. Nie pomożec to żeś łeft zacnego narodu/ Drabow niemałz ni Zbroie/ nie dobedzielz Grodu. *Prot* Bv; *RejAp* 163v.

Przen: *Sqd ostateczny* (3) : Chryłtus Appellowacz dopułłczá [...] A tak yuż day pokoy Bogu [!] Włłakos odeflan do Grodu A to tam teżmał Starołte Alie wierz mi žecz dá chłółte *RejKup* ee6; *RejZwierc* 244.

Zwrot: »do grodu stanác« (1): Do ktorego grodu/ ábyś ty będąc dobrym łędziá/ nic łię nie boiác wełpołek z námi łtáná/ tegoć vprzeymem łercem žyczymy. *GrzegRóżn* A3.

3. *Archiwum; archivum, grammatophylacium, tabularium Calep* (4) : Archiotae – Sprawci nad grodem. *Calep* 90a; *Tabularium* – Grod gdzie zapifzi chowaiá. *Calep* 1044a, 90a, 462a.

4. *n-loc* (22) :

Zestawienia: »Biały Grod« (1): drudzi też po polach Sarmatíey Europłkiey leżác przy Białym łezielze y przy morzu pontłkim, aż do Białego grodu trzymaiá. *MiechGlab* 72.

»Czarny Grod« (1): yz to v k m. zawsche bilo a to poczawłchi od Horodzyłcza czarnego grodv po przek poyllikv az do pol Telygolłkiego y yezyora *LibLeg* 11/78v.

»Dziiesiąci Grodow Ziemia« (1): DECAPOLIS – Dziełiáci grodow zemia. *Calep* 289b.

»Iwanow(y) Grod« (2): Iełth Plełzkow od Nowogrodá ná zachod łłóncá trzydzielci y łzełc mil/ od Iwánowego grodá czterdzielci *BielKron* 432v, 432v.

»Kasimow Grod« (2): then Młzczonek Okká rzeká w koło obiegłá nád którą ty miáfteczka/
Worocyn/ Colugá/ Cžyrpach/ Corfyrá/ Kolmá/ Rezan/ Cásimowgrod *BielKron* 431, 430v.

»Stary Grod« (1): Potym fie obročili przeciw Komorowłkiemu Polakowi/ pod którym wzyęli
zamki/ Rozemberk/ Hradek/ Zábiniéc/ Stárygrod *BielKron* 395v.

»Swaty Grad« (10): Potym obległ Swátygrad zamek ná wyłokiey łkále *BielKron* 243v; pułtofzyli
kráiny Tureckie około Swátygrádá *BielKron* 244; thakieź iego rycerze drapieźni nigdyby iey nam
nieftrzymáli/ pámiętáiąc cozmy im pod Swáthym grádem poczýnili *BielKron* 248v, 243v *marg*, 244,
247 [2 r.], 248 *marg*, 249 [2 r.].

»Szary Grod« (1): Ták y v nas od Tátárov kiedyby ieden Máchio Nieftrowy był, kędy Szárygród
SarnStat 131.

»Świni Grod« (1): Zołthawił Wołodor dwu łynu po łobie/ Włodziwirzá/ kthoremu dał Swinigrod
BielKron 353.

»Wielki Hrod« (1): Támże nawyzłzy Woiewodá Połocki Kniáz Piotr Soyłki od chłopá łiekierá
zábity poległ [...]. Y Siemion Wafilewic y Iakow Lew/ [...] Mikitá Romanowic Odoiewłki/ Woiewodá
wielkiego Hrodu *StryjKron* 772.

»Zeleny Grod« (1): áby wrocił ty zamki w Ráłcyey/ Gołubiec/ [...] Zelenygrad *BielKron* 389v.

5. n-pers (1) :

Zestawienie: Ná którey rzeczy świádectwo [...] Książąt niżej nápiłánych [...] temu listu pieczęci
łá zawieszoné. [...] Piotrá Odrowáłá Podolłkiégo/ Stániłáwá Grodá z Rzeńłká Płotckiégo *SarnStat*
1082.

Synonimy: 1. *dwor, miasto, pałac, zamek*; 2. *sąd, trybunał, urząd*; 3. *kancelaryja, konsystorz*.

Cf **DWUGRODNY, GRODODZIERŻCA, GRODODZIRŻA, GRODZIEC, GRODZTWO**

MM